

ІСТОРИЧНА ГЕНЕЗА ПОНЯТТЯ «ЕКОНОМІЧНА ОСВІТА»

Т. В. КИЧКИРУК, кандидат філософських наук,
доцент кафедри філософії
**Національний університет біоресурсів
і природокористування України**
E-mail: *TatianaK@i.ua*

Анотація. Досліджується історична генеза поняття «економічна освіта», а також вона розглядається як форма знання і пізнання, визначається її фундаментальна важливість для загального розвитку національного суспільства, впровадження ефективних механізмів ринкової економіки, а також розвитку демократії і громадянського суспільства в країні.

Ключові слова: економічна освіта, підприємницька діяльність, суспільство, ринкова економіка, інновації

Актуальність. «XXI століття висуває принципово інноваційні завдання перед людиною і суспільством. Тому в усіх сферах соціуму постають нові вимоги й водночас виникають нові перспективи. З цим пов'язані спроби сучасних освітян (соціологів, політологів, філософів) та науковців виокремити основні загальноцивілізаційні тенденції, які суттєво впливатимуть на майбутнє і які вже нині зумовлюють ті історичні виклики, що спонукають людину до змін» [6, с. 54].

Сучасне глобалізоване суспільство, що орієнтується на інновації й ризик, динамічність розвитку, раціоналізм суспільної свідомості, урбанізацію, індивідуалізацію, ослаблення колективістської свідомості, підвищення рівня конкурентності в різних сферах ставить нові вимоги до особистості [14, 12].

У сучасному світі людина будь-якої професії та сфери діяльності має необхідність в достатньо високому рівні економічної освіченості, культури та свідомості, що особливо стосується тих, хто обрав для своєї професійної самореалізації сферу підприємницької діяльності [5, с. 64].

Економічна освіта в Україні характеризується зміною концептуальних установок: тривалий перехід від ідеології економіки соціалізму до ідеології ринкової економіки і підприємництва. Ці обставини впливають на зміну характеру взаємин людини і економічної дійсності.

Дослідження організаційних і теоретичних основ економічної освіти у вищій школі неможливе без усвідомлення сутності суспільно-економічних трансформацій сьогодення. Реформа економічної освіти в Україні є важливим компонентом соціально-економічних перетворень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розгляд теоретико-методологічних засад сучасних економічних знань, у тому числі ресурсних

можливостей національної системи економічної освіти наявний в роботах таких вітчизняних економістів, як В. Бобров, В. Геєць, В. Євтушевський, А. Мазаракі, С. Мочерний, А. Шегда, Е. Герасимова та інші.

Метою дослідження є аналіз історичної ґенези поняття «економічна освіта» та доведення фундаментальної важливості економічної освіти для загального розвитку національного суспільства.

Результати дослідження та їх обговорення. Аналітичний екскурс в історію освіти показує, що її економічний компонент завжди був важливим і досить часто лежав в основі навчання, виховання і розвитку вже на самих початкових етапах становлення освіти як системного процесу. Про це свідчать «економічні» вправи вихованців давньоєгипетських шкіл писарів і жрецьких шкіл. Досить упорядкована «економічна підготовка» передбачалась також в учнів середньовічних навчальних закладів, які мали опанувати географічні, історичні, будівельні знання та навички ведення господарства. Зрозуміло, економічна освіта середньовіччя була фрагментарною. У XVIII–XIX століттях потужний стрибок у розвитку економічної науки (праці Петті У., Кене Ф., Сміта А., Рікардо Д. та ін.), зумовив відносну систематизацію економічної освіти в школах різного типу.

До проблем економічної освіти та економічної культури зверталися дослідники в різні періоди розвитку суспільства. Про важливість виховання економічних якостей особистості писали К. Гельвецій, А. Дистервег, П. Лесгафт, Дж. Локк, К. Ушинський, Я. Коменський, які вважали важливим економічне виховання ще з раннього дитинства. Так, Я. Коменський писав, що діти повинні знати і розуміти, що «відбувається у них на очах щодня в будинку і в місті» [9, с. 100]. Дж. Локк, розкриваючи виховання джентльмена, наполягав на тому, що необхідно привчати дітей до розумного ведення господарства [9, с. 121].

Економічна думка в нашій країні існувала не як особлива, більш-менш обмежена область знання: інститут освіти починався та існував в рамках взаємин «майстер-учень». До XVII століття не було загальної потреби в передачі, накопиченні і використанні економічних знань, оскільки була відсутня можливість вільної економічної активності населення. Активізація громадського руху XVIII–XIX ст. сприяла більш серйозній підготовці підростаючого покоління до економічного життя. Після 1917 року відбулася трансформація цілей і завдань навчання, економічна освіта увійшла в систему комуністичної освіти, а її завданням стало формування нового, комуністичного ставлення до праці і суспільного господарства, залучення широких мас населення у виробництво, розподіл і споживання матеріальних благ. Основу економічної підготовки склали знання про основні засоби підвищення ефективності виробництва, продуктивності праці, про систему оплати праці; економічне виховання проходило у процесі трудового навчання і продуктивної праці. Макаренко А., Шацький С. стверджували, що безпосередню участь учнів у виробництві матеріальних благ, у процесі їх розподілу дозволяє зрозуміти сутність економічних перетворень. У 60–70 рр. XX століття відбувається перегляд завдань економічної освіти, учні поряд з досвідом роботи на підприємстві

повинні були отримувати знання про економічну стратегію держави, принципи і методи господарювання. У 1971 році приймається Постанова ЦК КПРС «Про поліпшення економічної освіти учнів», де економічна підготовка називається обов'язковою і важливою стороною кваліфікації кожного працівника [2, с. 204]. У цей же час питання економічної освіти одержали глибоке осмислення в роботах А. Аменда і Л. Епштейна. Це були перші розробки даної проблеми в умовах планової економіки. У 70-80 роки ХХ століття зміст і методику економічної освіти учнів шкіл опрацьовували П. Атутов, С. Батишев, Ю. Васильєв, Б. Гершковіч, В. Поляков, В. Попов, В. Розов та інші. У 1982 році приймається ухвала ЦК КПРС «Про дальше поліпшення економічної освіти та виховання учнів», а в 1983 році – Постанова пленуму ЦК КПРС, де висувалося завдання виховання у кожного учня економічної культури, вироблення сучасного економічного мислення; в 1987 році ставиться питання про необхідність принципів змін у змісті, методиці, організації економічної освіти [10, с. 250].

Ідея економічної освіти як чинника соціалізації особистості, пронизує більшою чи меншою мірою всю історію філософсько-педагогічної думки, що представляє процес цілеспрямованого освоєння людиною соціокультурного досвіду на основі використання всіх ланок існуючої освітньої системи.

Глибоке реформування, переструктурування українського суспільства і, зокрема, затяжний перехід його «на рейки» ринкової економіки, створює специфічні проблеми, характерні саме для перехідного періоду. У цих умовах формування адекватної системи економічної освіти має відбуватися, з одного боку, на основі традицій української освіти, а з іншого – з урахуванням критичного сприйняття досвіду економічної освіти в країнах з ринковою економікою, адже будь-яке наукове знання розвивається в єдності протилежних тенденцій: через накопичення досвіду і через перетворення його.

Українська економіка і економічна наука зазнали за останні два десятиліття радикальних змін, проте, ні в тому, ні в іншому випадку перетворення не закінчені. Як сама економіка, так і її викладання у закладах вищої освіти України знаходяться в «проміжному» стані нестійкої рівноваги, що поєднує елементи нового і традиційного укладів.

Викладання економіки у закладах вищої освіти стикається з низкою обмежень. Прийнято вважати, що серед таких обмежень домінує дефіцит матеріальних ресурсів, навчальних матеріалів і викладацьких кадрів. Ці ресурсні обмеження загострюються недосконалістю інституціонального середовища як у самому університетському викладанні економіки, так і в українській економіці в цілому.

Українські університети все ще далекі від об'єднання в професійне співтовариство, стандартне для розвинених держав Заходу. Професійні контакти і обміни в рамках такої спільноти забезпечують інтенсивний і безперешкодний перетік ідей, конкурентний відбір і поширення навчальних посібників і матеріалів, програм курсів та навчальних планів, методик тощо. Українська ж система вищої освіти, у тому числі економічної, роз'єднана

географічно і ця роз'єднаність посилюється міжрегіональною економічною нерівністю та фінансовою недоступністю поїздок в інші міста країни, не кажучи вже про виїзди за кордон, для більшості університетських викладачів [3; 59].

Західні університети інтегровані один з одним не тільки за допомогою професійних обмінів, але і конкуренцією на одних і тих же ринках. Об'єктом конкуренції є студенти, професори, благодійні пожертвування, гранти, замовлення на дослідження тощо. Українські виші значно меншою мірою залучені до такого роду конкуренції [11].

З вище сказаного випливає, що ресурсні та інституційні обмеження взаємно «підтримують» один одного на шляху реформи вищої економічної освіти в Україні.

З початком реформ економічна освіта в українських університетах виявилася у безпрецедентній ситуації. Почали радикально змінюватися не тільки зміст навчальних програм, перелік і склад курсів, а й сам спосіб мислення. На відміну від інших дисциплін, де накопичені раніше традиції викладання, сформовані наукові школи є цінним ресурсом розвитку вищої освіти, а також дослідницької роботи. В економічній науці академічне минуле замість фактора росту послужило джерелом педагогічної та методологічної інерції, протилежної наряду реформ.

Радикальність реформи економічної освіти загострила кадрову проблему економічної вищої школи. Потрібна була масова перекваліфікація педагогічних кадрів. Нормальний хід академічних кар'єр виявився не просто перерваним і підірваним, а й подекуди змінився на протилежний: професори з найбільшим стажем, які зазвичай очолюють кафедри, факультети та наукові школи та є визнаними лідерами і авторитетами в своїх областях, програють своїм молодим колегам у здатності швидко оволодіти новими теоріями і концепціями.

Ринкові перетворення в Україні супроводжувалися не тільки зламом ціннісної свідомості, соціально-економічної системи, але і переглядом основ економічної теорії. У радянський період економічна наука, затиснута у вузькі рамки ідеологічного контролю, сильно відставала, в той час як на Заході вона стрімко розвивалася. Ігнорування західних досягнень збіднювало зміст вітчизняних наукових розробок та навчальних курсів, роблячи їх односторонніми, а в багатьох випадках і некомпетентними. З переходом до ринку знайомство з багатою і різноманітною економічною літературою стало реальністю. Завдяки цьому з'явилася можливість вільно і самостійно осмислювати події, що відбуваються, особливо ті, що відбувається сьогодні [4, с. 14-15].

Проте головне у вивченні економічної теорії – знайомство зі всім багатством знань, накопичених вітчизняною та світовою економічною теорією з неодмінним урахуванням особливостей України, її наукових традицій і досягнень [1, с. 6].

З ростом популярності економічної освіти кардинальним чином змінилася її роль у підготовці фахівців всіх профілів. Сьогодні висуваються інші вимоги до «Економіки» як до загально-освітньої вузівської дисципліни

для неекономічних спеціальностей. Вона повинна не тільки відображати різноманіття теоретичних концепцій і реальних фактів у світовій і українській економіці, а й перебувати в тісному взаємозв'язку з іншими дисциплінами гуманітарного та соціально-економічного циклу. Курс «Економіки», як і раніше, формує образ мислення, але на іншій ідеологічній основі. Тому від якості викладання даної наукової дисципліни і ступеня смислової єдності з іншими гуманітарними дисциплінами залежить формування у студентів економічних орієнтирів, що не суперечать цінностям суспільства стійкого розвитку. Важливо відзначити, що сучасні державні стандарти вищої професійної освіти надають університетам широкі можливості для реалізації міждисциплінарних підходів [13].

Нарешті, збільшується кількість технічних, природних і гуманітарних закладів вищої освіти, які пропонують економічні та управлінські спеціалізації в рамках не економічних спеціальностей. Так, технічні вузи, пропонуючи спеціалізації на стику різних областей науки і практики, повинні готувати не виконавців, а ерудованих фахівців, здатних вирішувати різноманітні техніко-економічні проблеми.

У цьому зв'язку, як зазначають дослідники, зростає значимість міждисциплінарного підходу у викладанні економічних дисциплін для студентів усіх спеціалізацій. Блок економічних дисциплін повинен мати чітку логіку з точки зору як їх змісту, так і послідовності у навчальному плані. Економічні курси галузевого та управлінського характеру повинні бути взаємопов'язані з історико-теоретичною частиною цього блоку, розширюючи, доповнюючи і конкретизуючи закладені в ній основи економічного способу мислення і дії.

Однак, аналіз нормативних документів та інших джерел дає підставу говорити про наявність певних проблем у реалізації цих цілей. Вони породжені неефективністю організації викладання економічних дисциплін.

Зважаючи на те, що сучасна ситуація в Україні пов'язана з нагальною потребою суспільства в оновленні соціальної, політичної та економічної сфер суспільного життя, в зміні якості життя кожної людини, є доцільним подолання вузькоекономічного підходу до проведення реформ. Дослідники відзначають, що в центрі соціально-економічних, політико-правових перетворень виявилися зміни в самій людині – основному носії нових потреб та інновацій: її місце і роль в системі суспільних інститутів, розвиток як працівника, особистості, громадянина [7, с. 301]. В цілому, це вказує на важливість і пріоритетність «людського фактора» у суспільних перетвореннях .

Оволодіння потоком інформації в час науково-технічного прогресу, знання про світ і про людину не є самоціллю для спеціалістів, а лише засіб до досягнення вільного, багатого в матеріальному і духовному сенсі, життя, де головне місце відводиться не результатам науково-технічного прогресу, а самій людині, яка усвідомлює багатство своїх відносин з дійсністю. Основою прогресивного розвитку кожної країни і всього людства в цілому є сама Людина, її моральна позиція, її культура, освіченість, професійна компетентність [8, с. 156] .

Відомі економісти констатують, що в умовах жорсткої конкуренції світових держав дійсне багатство країн визначається «здатністю їх економік адаптуватися до ефективних перетворень, які залежать від стану нематеріальних форм багатства і сфер, що забезпечують розвиток людини» [15, с. 190]. Прогрес у цих країнах все більшою мірою визначається не темпами зростання виробництва, а якістю життя, сприятливими умовами реалізації потенціалу особистості людини як суб'єкта праці.

Висновки. Таким чином, в системі вимог до фахівця сьогодні чітко проявляється особистісна складова. Особистість людини праці визнається як головна цінність суспільства. В умовах соціально-економічних перетворень формується ідеологія розвитку особистості, творчої активності суб'єктів праці. Це відбивається у вимогах до творчого потенціалу особистості фахівця, здатності генерувати нові ідеї, що мають загальнолюдську цінність.

References

1. Vovk, S. (2008). Tsilisne svitobachennia y svitorozuminnia v mizhdystsyplinarnomu konteksti synerhetyky [A holistic worldview and worldview in the interdisciplinary context of synergetics]. *Filosofski nauky*, 3-8.
2. Horodniak, I. V. (2010). *Sotsiologhiia osvity* [Sociology of Education]. Lviv, Ukraine: "New World-2000", 265.
3. Hotlyb, A. (1902). *Unyversytet* [University Encyclopedic Dictionary of Brockhaus and Efron. St. Petersburg, Russia, XXXIV, 751-788.
4. Kychkyruk, T. V. «Neliniine myslennia» v konteksti rozvytku filosofskoi dumky [Nonlinear thinking in the context of the development of philosophical thought]. *Anthropological measurements of philosophical research*, 1, 13-18.
5. Kychkyruk, T. (2014). Stanovlennia osobystosti v interpretatsii neliniinoy kontseptsii myslennia [Formation of personality in the interpretation of the nonlinear concept of myslneniya]. *Scientific journal of NULES of Ukraine: Liberal art*, 203(1), 59-66.
6. Kychkyruk, T. (2014). Formuvannia suchasnoi kontseptsii osobystosti z pozytsii neliniinoho myslennia [Formation of the modern concept of identity through non-linear thinking lens]. *Humanities Studies*, 21, 54-60.
7. Kremen, V. H., Ilin, V. V. (2012). *Synerhetyka v osviti: kontekst liudyno tsentryzmu: monohrafiia* [Synergetics in education: the context of human-centeredness]. Kiev, Ukraine: Pedagogical thought, 368.
8. Kuzmenko, V. L., Romanchuk, O. K. (1998). *Na porozi nadtsyvilizatsii: systemnyi analiz aktualnykh problem suchasnosti. Sotsialne prohnozuvannia ta futurolohiia* [On the threshold of the above-mentioned analyzes: systematic analysis of current problems. Social degradation and futurology]. Lviv, Ukraine: Universum, 161.
9. Luzan, P. H., Vasiuk, O.V. (2010). *Istoriia pedahohiky ta osvity v Ukraini* [History of pedagogy and education in Ukraine] Kiev, Ukraine: DAKKKiM, 296.
10. Rastryhina, A. M. (2002). *Pedahohika svobody: Metodolohichni ta sotsialno-pedahohichni osnovy* [Pedagogy of Freedom: Methodological and socio-pedagogical foundations]. Kirovohrad, Ukraine: TOV "Imeks LTD", 259.
11. Rzhavska, A. V. (2011). *Rozvytok suchasnoi universytetskoj osvity krain Zakhidnoi Yevropy* [Development of modern university education in Western Europe]. Luhansk, Ukraine: DZ "LNU im. Tarasa Shevchenka", 355.

12. Salata, G. V., Danylova, T. V. (2016). Uchrezhdenija konsolidirovannoj informacii, ili informacionno-bibliotechnye centry Ukrainy, v uslovijah evrointegracii: k postanovke problemy [Institutions of Consolidated Information, Or Information Librarian Centres of Ukraine, In the Context of European Integration: The Problem Statement]. *Young Scientist*, 8(35), 253-256.

13. Terepyschyi S. O. (2010). Standartyzatsiia vyshchoi osvity (sproba filosofskoho analizu) [Standardization of Higher Education (an attempt of philosophical analysis)]. Kiev, Ukraine: Vyd-vo NPU im. M.P. Drahomanova, 198.

14. Chornomordenko D. I. Dynamichna mizhdystsyplinarnist yak forma naukovykh zviazkiv u suchanykh ekolohichnykh doslidzhenniakh [Dynamic interdisciplinarity as a form of scientific relations in proper environmental research Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvchu_fil_2015_754-755_8

15. Fadieiev V. (2009). Sotsiokulturni trendy ta ukraïnski perspektyvy [Socio-cultural trends and the Ukrainian perspective] Kiev, Ukraine: Stylos, 194.

ИСТОРИЧЕСКИЙ ГЕНЕЗИС ПОНЯТИЯ «ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ»

Т. В. Кичкирук

Аннотация. *Исследуются исторический генезис понятия «экономическое образование», а также он рассматривается как форма знания и познания, определяется его фундаментальная важность для общего развития национального общества, внедрение эффективных механизмов рыночной экономики, а также развития демократии и гражданского общества в стране.*

Ключевые слова: *экономическое образование, предпринимательская деятельность, общество, рыночная экономика, инновации*

HISTORICAL GENESIS OF CONCEPTS "ECONOMIC EDUCATION"

T. V. Kichkiruk

Abstract. *The historical genesis of the concept of "economic education" as well as its form of knowledge and cognition is studied, its fundamental importance is determined for the general development of the national society, the introduction of effective mechanisms of a market economy, as well as the development of democracy and civil society in the country.*

Keywords: *economic education, entrepreneurial activity, society, market economy, innovations*